

»TART A HARC... MOST ESZMÉK KÜZDENEK«

(A forradalmat előkészítő irodalom és a reakciós kritika harca az 1840-es években)

Már nálunk is elég korán, még a múlt század első felében felmerült a kérdés: mi a művészet célja, feladata. Csak az elvont szépség hirdetője-e és célja csupán a gyönyörköd-tetés, vagy ezen túlmenően még más hivatása is van: az igazságosabb, az emberibb társadalom megvalósításának szolgálata. Jelentősebb, nagy magyar íróink sohasem tekintették a költészetet, az irodalmat öncélnak, egyértelműen azt vallották, hogy az írók feladata a haza szolgálata, s az égető nagy kerkérdésekre haladó választ adva, fejlődésének előmozdítása. Nem egynek ez a hivatás adta kezébe a tollat is.

Esztétikai szempontból azonban íróink, kritikusaink csak az 1820-as, 30-as években kezdenek behatóbban, elméletileg foglalkozni ezzel a problémával. Felmerül az önálló, a külföldi irodalmaktól független, fejlett magyar irodalom — és az ezt segítő magyar kritika megteremtésének igénye. Milyen is legyen hát ez az új, fejlett magyar irodalom?

Egyelőre még a költészet rangjának elismertetéséért is küzdeni kell. Kölcsey 1833-ban írja: »Sokan azok közül, kik a *Tudományos Gyűjtemény* talpkövet megvetették, verselésünkre úgy néztek, mint a literatúra gyermekkorára, melyet elhagyni, s a komoly tudományokra férfiúi érettséggel általmenni kell. E hiedelem nálunk közönségesebb, mint gondolhatnók.«¹ Ő sem kívánja, hogy minden író verseljen, de azt igen, hogy legyenek nagy költőink, kik a nyelvet szépségben és erőben fenntartsák, s ezáltal a tudományos irodalom is oly nyelvvel rendelkezzen, ami által tárgyát megkedveltesse.

Ez a tény, hogy a művészetet lebecsülő, elmaradt társadalmi és kulturális viszonyaink között egyelőre még a művészet jogainak, szerepének elismertetéséért is harcolni kell, érthetővé és indokolttá teszi előttünk Kölcsey kijelentését, hogy »a költőnek egyedül való tárgya a szépség, és hogy »a szépművészség nem tárgyazhat egyebet a szépnél.«² Kölcsey és vele együtt Bajza jogosan fordul szembe azzal az irodalommal, mely a művészi szempontok figyelmen kívül hagyásával csak erkölcsi, morális oktató eszközt lát benne. Bajza 1833-ban írja a *Kritikai Lapok*ban: »Vétkes irány az, melyet sokan az ugynevezett 'erkölcsi' beszélleteikkel ügyekeznek elérni... A művészetnek célja egyedül a művészet legyen közvetlenül, mihelyt ennek megfelelt, teljesíté közzvetve a másikat is, az erkölcsit. Igen is, tan t a poesis, tanit a regény, s tanítson is minden nagyra, szépre; de csak úgy, mint az a nyiló és hervadó virág, mely némán beszél és szótlán ábrázolja képét a leányka szépségének.«³

E két író, Kölcsey és Bajza által kifejezett elv, a művészi követelmény elsősorban való hangoztatása ebben az időben még feltétlenül jogos és helyénvaló. Reakcióssá majd a 40-es években válik, mikor »a művészet önmagának célja« hangoztatásával a kritikusok Eötvös és Petőfi munkáit, művészi elveit utasítják vissza, s vetik el. Mihelyt már közvetlenül vetődik fel a jogtalan milliók jöghoz juttatásának kérdése, és egy új, haladottabb magyar társadalom megteremtésének szüksége, azok az írók, akik komolyan veszik a költő hivatását, nem maradhatnak némák. Azzal, hogy a bírálók az elvont szépség kizárólagos kifejezését követelik ekkor tőlük, ki akarják kezükből csavarni az igazságért, a haladásért harcoló tollat.

A használni vágyó, tettekbe váló irodalom kérdését Eötvös József veti fel először két, 1835-ben, és 1837-ben, Victor Hugo-ról írt tanulmányában. A francia író legnagyobb érdemét abban látja, hogy »szava tetté vált. Felette nagy vala neki a poesis, mintsem játékként célnak tartaná; neki eszköz vala, melyet használt, hogy népét erősítse«⁴ — írja róla elismeréssel.

¹ Kölcsey: *Kritika*. 1833. Kölcsey *Összes Művei*, Franklin-kiadás, 868. l.

² Kölcsey: *A leányörzö*. 1827. Id. kiad. 727. l.

³ Bajza *Munkái*, IV. k. Bp. 1899. 120. l.

⁴ Eötvös József: *A francia drámai literatúra és Victor Hugo (1835 és Victor Hugo mint dráma költő (1837))*.

A továbbiakban azt fejtegeti, hogy Victor Hugo előtt csak az Akadémiának voltak írói, vele megszületett a nép költője. Az ő drámái előtti művek csak időtöltés, mulatság voltak kevesek számára. Ő használni akart költészetével, mert »a poesis szükség, egy jalkiáltása az emberi nemnek, mely jobb után vágyódik».

Victor Hugo ellen hamar felkelt a francia reakció. A *Tudománytár* 1840-ben nálunk is elítéli a francia író romantikus irányát.

Elérkeztünk az 1840-es évekhez. Kísérjük figyelemmel, hogyan születtek meg azok a művek, melyek megvalósították a Victor Hugo és nyomában Eötvös József által hirdetett költői elveket, és hogy miként fogadta a műveket az öncélú művészetet hirdető kritikusi tábor.

I.

A népszínművek jelentősége és fogadtatása

A néphez közelálló, társadalmi kérdéseket is érintő irodalom elleni harc először Szigligeti első sikeres népszínművei nyomán indul meg. 1844-től kezdve élesen kettéválik a két front: a »tisztá« művészet hirdetőinek tábora és azoké, kik a művészetben — népért, a haladásért vívott küzdelem egyik eszközét látják. A 40-es évek folyóiratait lapozva meglevenedik előttünk az egész irodalmi élet, meglevenednek előttünk a forradalmat megelőző évek irodalmi harcai. Megláthatjuk e lapokból, a kritikákból, hogy minél inkább közeledik 1848, közelednek a márciusi napok, annál ekeseeredettebbé válik az öncélú művészet vallóinak küzdelme, hogy az irodalmat — és az olvasókat — távoltartsák, eltávolítsák a »tettekkelé váló« irodalomtól. Az irodalmi élet ezekben az években is hű tükre a társadalmi, politikai fejlődésnek.

A »politizáló« irodalom kérdése már a 40-es évek elején felvetődik. Egyeseknél kárhóztató, másoknál — mint pl. Egressy Gábornál, Petőfi színészbarátjánál — elismerő véleménnyel. Egressy 1842-ben színre hozza Shakespeare *Coriolan*-ját. Ezzel kapcsolatban tanulmányt is ír róla, melyben példaként állítja íróink elé a nagy angol író: »Shakespeare hatalmas szellemének sikerült e két heterogén elemet, a politikát és a művészetet egymással eljegyezni, hihetetlen közelbe hozni, sőt bizonyos pontokon egybeolvasztani. E politikai műpéldányok két legjelesebbike: *Coriolan* és *Julius Caesar*.«⁵ (Lehetséges, hogy Petőfi figyelmét is Egressy hívta fel a *Coriolanra*.) A drámát a közönség tetszéssel fogadja, bár, mint egy kritikus megrovóan írja az *Athenaeumban*, »a tetszés egy részét azon politikai szellemnek kell is tulajdonítani, mely e drámát keresztül lengi.«⁶

A *Világ* c. lap még ez év tavaszán megtámadja Egressyt egy színpadon elszavalt verséért, tiltakozva az ellen, hogy a színpadot »politikai pártok küzdőhelyévé« tegye. Az elszavalt vers Szalkay Máté: *Ólmosbotok* c. kieménye volt, melyben az író az erőszakos megyei korteskedést a maradi, adózni nem akaró nemeseket gúnyolja ki.⁷

A *Tudománytár* is tiltakozik 1842-ben, egy franciából fordított cikkben a politizáló irodalom ellen: »az irodalom állása is Franciaországban a körülményektől függő, ... veszedelemben van, hogy előbb vagy utóbb a pór nép kezébe esik. Ohajjtuk, hogy ez ne történjék, és hogy a szilárdabb irány, melyet némely örvendetes kezdet mutat, diadalmas legyen, hogy az irodalom kiszabaduljon a politica hatalma alól, ha külsőleg kevésbé fényes, de függetlenebb és méltóságosb állást nyerjen.«⁸

Toldy Ferenc 1839-ben Tóth Lőrinc egyik versének bírálatában, melyben a költő ily sorokat írt:

»Népszabadság dalja nem zeng
A pór ajkain...«

mereven kijelenti, hogy a »költészet nem politika.«⁹ Pár évvel később, 1843. február 6-án a Kisfaludy-Társaságban tartott *Szépirodalmunk jelen állapotjáról* szóló felolvasásában megbírálja a korabeli irodalmat: »özönlenek a politikai érdekek. A költészet ki van vetkőztetve általános emberi és eszményi fenségéből, midőn a napi politika vivőjévé, napszámósává aljasítatik.«¹⁰

⁵ *Athenaeum*, 1842. I. 7. sz. 97—8. h.

⁶ *U. o.* 1842. I. 16. sz. 254. h.

⁷ *Athenaeum*, 1842. I. 61. sz. 974. h.

⁸ 1842. 469—70. lap.

⁹ *Figyelmező*, 1839. 33. sz. 535. h.

¹⁰ *Athenaeum*, 1843. I. 4. sz. 158. lap.

Az eddig felsorolt idézetek azonban csak általános, elszórt megnyilatkozások. Nem is volt még nagyobb, korabeli élető hazai problémákkal foglalkozó irodalmi alkotás, színdarab, regény, költői életmű, ami élesebb állásfoglalásra, elvi véleménynyilvánításra kényszerítette volna a kritikusokat. Szigligeti népszínművei, Eötvös vigjátéka és regénye, Petőfi művei és költői programja lett az a vízvonal, mely éles vitákban polarizálta a reakciós és haladó kritikusokat, írókat.

Az első sikeres népszínmű megszületését bátorító felszólításnak tekinthetjük Bartay Endrének, a Nemzeti Színház igazgatójának az írókhoz szóló, 1843. február 1-én az *Athenaeum*-ban közzétett felhívását: »Ez évben ajánlok 50 aranyt egy, a magyar nép-életből merített, minden aljasságtól ment, jóirányu, látványos színműért, mely által a köznép is a színházba édesgettetvén, izlése nemesítették, s magasabb mű-élvezetekre előkészítették.«¹¹

Népszerű, néphez szóló drámairodalom megteremtésének igénye már pár évvel előbb is felmerült. Könnyebb, szórakoztató darabok írására hívja fel Vörösmarty az írók figyelmét 1837-ben a *Lumpaciust vagabundus* előadásával kapcsolatban: »Semmi kifogásunk a bohózatok ellen; a vasárnap emberei is megkívánják a magukét.«¹² Eötvös Victor Hugo-tanulmányában többek között abban jelöli meg Victor Hugo nagyságát, hogy »felette nagy volt nem vetni még a popularitást«. Nyomatékosan kiemeli a francia író törekvését, hogy közel akart kerülni a néphez: »A népek oktatása s jobbítása az, mi után a jobb író fárad;« de »hogy a népre hathasson, szükség, hogy mulassa is... igyekezni kell, hogy lehetőleg legnagyobb érdeket szerezzon művének.« Idézi Lamartine-t, aki szerint, hogy a nép érthesse, »mindig lejjebb szállni kénytelen a színmű«. A dráma népszerűvé tételét így helyesli: »Hugo azáltal, hogy a drámát népszerűvé tenni, s iránta közérdeket gerjeszteni igyekezett, használt-e a művészetnek? — csak igazságot felelhetek.« Többször is ismétli, hogy »ki a népre hatni akar, annak néha hódolni kell, érdeket kell gerjesztenie, mert csak úgy hathat.

Szigligeti első jelentős népszínműve hatalmas közönségsikert arat. E darabbal megszületik az első népszerű dráma. A *Honderű* írja 1843. december 30-án: »Karácsony másodnapján újra Szigligeti ur derék magyar vaudvillje került szőnyegre (a Nemzeti Színházban), a *Szökött katona*. Mi rég kimondtuk, hogy Szigligeti ur minden drámaíróink közt — mennyiben annak öntését s benső szerkezetét legjobban érti — bizonyosan a *legjelesb*. A szökött katona talpraesettsége újabb bizonyossága állításunknak. A színház mindig tele van, valahányszor szöki a katona.«¹³ Jutalomjátékul e darabot választják a színészek — így Laborfalvi Róza is.¹⁴ A január 1-i előadásról így ad hírt a *Honderű*: »Télhó 1. 1844. Szökött katona, minden zugaiban annyira teleház előtt, hogy mozdulni is lehetetlen vala.«¹⁵ Ugyancsak e lapszerint a darabot a bécsi és a pesti német színház is szeretné a magáévá tenni, mert azokban is »bizonyosan pénztárdarabokká fogna az válni... mert a darab szövete akár melly közönséget érdekelhet.«¹⁶

A *Szökött katona*, s a következő népszínmű, a *Két pisztoly* diadala tart még az elkövetkező hónapokban is. »Nemzeti színházunkba folyvást nagy tömegekbe tódul a nép a *Szökött katona* és *Két pisztoly* látására — írja a *Honderű* március végén, — annyira, hogy e két mű e percben még az operát is háttérbe látszik szorítani. Mult vasárnap ismét seregenként mentek vissza a be nem férték, s a ház minden zugaiban túltömve volt. Hétfőn hasonlóan egészen megtöltte a nézőhelyet a *Két pisztoly*.«¹⁷ Egressy egy tanulmányban világítja meg a *Tisztujítás* s a népszínművek nagy sikerének titkát. Nagy Ignác és Szigligeti »szerencsések valának a pillanat intését megérteni s a napi érdekeknek igazán elevenére tapintani. Egy új művészeti korszak hajnalát éljük, melynek fölvirasztásában a legmunkásabb bizonyára Szigligeti. Azon fordulat, melyet ő a történeti komoly pályáról a vaudville mezejére tón, mely őt a multból a jelenbe röpté, valóban életének legszerencsésebb ötlete, talán végzetének intése gyanánt tekinthető.« Úgy érzi, hogy »azon az uton leend a nemzet színháza, minek lennie kell: életünk teljes lenyomata.«¹⁸

Toldy (Schedel) Ferenc is további népszínművek írására biztatja Szigligetit, népszínműveit komoly lépcsőfoknak tekintve az önálló, magyar dráma megteremtése felé.¹⁹ A *Budapesti Híradó* hangsúlyozza, hogy a népszínművek népdalai elősegítik a főváros magyarosodását: »mintegy bűvarázs által elkapatva visszhangozza azokat a bizony pedig nem igen magyar főváros... legszebb hölgyeinek zongorái mellől halljuk az addig csak szántóföldeken,

¹¹ 1843. I. 2. sz. 101. l.

¹² *Athenaeum*, 1837. II. 30. sz. 477. h.

¹³ 1843. II. 26. sz. 832—3. l.

¹⁴ *U. o.*, 1843. II. 22. sz. 705. l., dec. 2.

¹⁵ *U. o.*, 1844. I. 3. sz. 104. l. jan. 20.

¹⁶ *U. o.*, 1844. I. 2. sz. 62. l., jan. 13.

¹⁷ *U. o.*, 1844. I. 12. sz. 392. l., márc. 23.

¹⁸ *U. o.*, 1844. I. 12. sz. 374. l., márc. 23.

¹⁹ *Életképek*, 1844. I. 10. sz. 467. l.

fonókban vagy kunyhókban hallott parlagi, de eredeti és nemzeti dal árját. Az inasgyerkőc, az utcasuhanc elhagyta Landlerreit, és stájer dudolásai helyett „Az alföldön halászlegény vagyok én”, vagy „Túl a Tiszán, túl a Dunán nincs nyolc krajcáros alispán-t énekl.”²⁰ Az év végén az *Életképek* a népszínművek komoly érdemének tekintti, hogy »a színházat kitünő mulatság helyévé szoktatják a fővárosi közönségnek. Íróink és e közönség zakadatlan közlekedésben vannak egymáshoz: íróinkat megtanítá s folyvást tanítja a tapasztalás, hogy hazánkban közkedvességre s tartós hatásra csak az számolhat, mi sajátmagunk életéből, viszonyaink, törekvéseink rajzaiból hozatik a színpadra, mely a való élet ábrázolója.«²¹

A kritikusok véleménye a népszínműről azonban nem ily egyértelmű. Már 1844 elején a Petőfit is élesen támadó Császár Ferenc hosszú tanulmányában, politikai okokból hevesen tiltakozik a népszínművek ellen. Tanulmányának címe: *Gondolattörések a dívtatos magyar népszínművekről.*²² Lesujtónak tartja, hogy a »népszínműveknek keresztelt bűn- és botránylátványokat, ha nem is magasztalja, de legyezi a színi kritika.« Érdemes e tanulmányból hosszabban idézni, mert rávilágít a népszínművek elleni későbbi támadások igazi indítóokaira is. »A népszínműveknek anyagul szolgáló nemzeti élet alatt... nem értem a magyar nép sópredékének bűneit, nem a durva és bárdolatlan népsalak egyedeinek félvad szokásait... A költő legyen és maradjon költő akkor is, midőn a nép erényes vagy bűnös élet szokásait önti drámába; ne feledje soha, mikép műve a színművészet áldáshozó szelid szelleme helyett, lángpallossá válhatik, mely a helyett, hogy építene, hogy a művelődés magvait szórná el a jelen nemzedék emberei lelke- és szívében: a jövő unokák veséit mérgezendi el a jelen kor fiaiban.« A következőkben még világosabban szól: »őrizkedjék a költő, hogy országban, hol a nép még előjogosak- s nem olyakra van különözve, azok közt egyrészlől az utálat, másíkről az agyarkodás, ír gység magvait ne hintse el; mert — s ezt ne feledje soha — nem egyedül political iskola a színpad! Használjuk azt, igenis, nemes, magasztos eszmék csíráztatása- és fejlesztésére; de ne tegyük viszont tanodává, melyben magyar a magyart utálni, gyűlölni tanulja, s mely a rajtunk ugvis átkosan ülő vizzály magvait benne tovább is meggyökereztetni segítse. Itt is, mint a bűnjelenetekben, a műveletlenebb nem-előjogosak képezik a nézőség többségét, s nagy kérdés marad még: vajlon szükséges és tanácsos-e e többséget az előjogosak ellen színpadról ingerleni, s ugyanott vele szomorú helyzetét egész meztelenségében megismertetni?«

Szinte ennek a bírálatnak szellemében keletkezett két évvel később, 1846-ban Zerffy kritikája is a népszínművekről, melyet Szigligetinek a *Jegygyűri* c. darabjával kapcsolatban írt: »E színmű szerzője... szinte azon költők fajához tartozik, kik azt hiszik, hogy minden rossz embernek ha csak *hivatali készségből is gróf vagy bárónak* kell lenni. Ez az újabb *dramaturgia* áldatlan örömei közé tartozik!... Nem is legrosszabb ez a mi arisztokráciánk; s hogy a nép szemében gyűlöletessé válhassék, arra több értelmi erőt zár magába s íranta sok tartozásai vannak a hazának, mind pedig népünk erre még igen durva és műveletlen... Nem volna-e sokkal jobb e népet előbb kiképezni, mintsem azt vak előítéleteiben egy bizonyos rend ellenében megerősíteni? — egy rend ellenében, mely bizonyára többet küzdött ugyanazon nép java és boldogságáért, mint maga az elfajult pór tulajdon restsége és bűnös kaponkerülésében. És kegyed hiszi azt, hogy jó népszínművek a közönségre műveltséget terjesztő hatással bírnának!... Én azon igen is kételkedem. Ennek oka egyszerű: mert én a tömeget sokkal durvábbnak tartom, hogy sem azt, mi színpadra hozatik — egyszersmind hasznos és tanulságos leckének venné.«²³

E bírálatok, s később a *Budapesti Híradó* támadása a *Falu jegyzője* ellen megmutatják, hogy egyes irodalmi kritikák mélyen mennyire a kiváltságosak osztályérdekeinek védelmére húzódnak meg. Az előjogosak elleni izgatás vádját először nem Császár és Zerffy veti fel. Széchenyi már pár évvel korábban, 1841-ben írja Kossuthról a *Kelet Népe*-ben: »A Pesti Hírlap szerkesztője — kezdje bár themáját akárhol és akármin, bár akarja, bár ne, mindig kitűnik soraibul elvégre bizonyos, veres fonál, mely nem egyéb, mint *minden birtoknak, minden felsőbbségnek gyanuba hozása, gyűlöletessé tétele.*«²⁴ »A kicsinyeket a nagyok, a szegényeket a gazdagok, a resteket az iparkodók ellen felingerli, feluszítja. Minden vagyont gyanussá, minden felsőbbiséget pellengérré állítani törekszik.«²⁵ A *Kelet Népe*-nek nagy visszhangja támad. Kossuth maga külön munkában, a *Feleletben* válaszol Széchenyinek. Eötvös is hosszabb tanulmányban védi meg Kossuthot. Többek között Dessewffy és Vörösmarty is beleszól a vitába, az előbbi Széchenyi, Vörösmarty pedig Kossuth elveit helyeselve. A Szigligeti és Eötvös munkái nyomán

²⁰ *Budapesti Híradó*, 1844. II. 18. sz. 79. I. máj. 1.

²¹ *Életképek*, 1844. II. 22. sz. 713. I., nov. 27.

²² *Életképek*, 1844. I. 9—10. sz. 396. és 436. I.

²³ *Honderú*, 1846. II. 25. sz. 493. I.

²⁴ Széchenyi: *A Kelet Népe*. Bp. 1925. 325. I.

²⁵ *A Kelet Népe*. Id. kiad., 338—9 I.

kialakult és megindult irodalmi harc mélyén Széchenyi és Kossuth elveinek ellentéte húzódik meg; e küzdelem a két politikus közti politikai harc irodalmi vetülete.

De nézzük tovább az irodalmi kritikákat. Még viszonylag enyhébb, szelídebb támadások azok, amik a népszínművet művészi szempontból utasítják vissza. Greguss 1845 nyarán gúnyos epigrammát ír a népszínműről:

Népszínmű

*Népszínmű! mi dicső! Piff, paff, puff! Égi multság!
Haj, hej, hij, hoj, huj! — Ez csupa szini hatás.²⁶*

A *Pesti Divatlap* szerkesztője 1846 márciusában már fanyalogva állapítja meg, hogy sajnos, kell még népszínművet is előadni, mert »fájdalom, szükség van egy kis közönségcsodító spectaculumba is«, de hozzáteszi: »az illy művek csak úgy hozassanak színre, ha nincs bennök semmi aljasság, s irányuk nemes és nemzetiség.«²⁷

A *Honderű* is, már 1844 második felében hangot változtat. Az év első felében még e lapban jelentek meg a népszínművet leginkább magasztaló cikkek; év végén, novemberben már megrója Egressyt, amiért »elkoptatott népszínművel« lép föl, ezt visszaesésnek bélyegezve.²⁸ A *Budapesti Híradó* Szigligeti történelmi darabjait értékesebbnek tartja, mint népszínműveit.²⁹ Ugyanezekben a napokban az *Életképek* is lebecsülően nyilatkozik a népszínművekről.³⁰

Mi az oka, hogy 1844 novemberében három lap is, mely eddig többé-kevésbé elismerőleg szólt a népszínműről, most hangot változtat? 1844 október 26-án bemutatják Eötvös József vígjátékát, az *Éljen az egyenlőség*. Az *Életképek* már október 30-án »le a kalappal« felkiáltással fogadja.³¹ Két nappal később a *Honderű* méltatja hosszabb cikkben az új darabot. Mintha szégyelné a lap, hogy év elején dicsérte Szigligetit, most ő ítéli el lehangosabban a népszínmű irányát. Erdemes ebből a cikkből is hosszabban idézni: »...szomorú időket éltünk, mert annyira elharapódzott az aljas izlés, — nemzetiség ürügye alatt, mintha bizony magyar nemzetiség s műveletlen durva izlés egy volna — hogy alig lelsz már fogékonyt az aljasság finomabb írói igények iránt a közönségben, [érdekes megjegyezni, hogy ugyanezen cikk szerint a vígjátékot az előadáson lepesszegték] m.g. tulfelől alig létezik egy-két nemes keblű magyar író, kinek elég bátorsága volna megküzdeni az árral, s az által, hogy legszentebb tartozását egy átirányú divatnak feláldozni nem akarja, magát egy, a kétés sikernél is tán kellemetlenebb bizonytalanságnak, vagy éppen megbukásnak kitenni.« A cikkben szembeállítja Eötvös darabját a népszínművekkel: »A társaság beteg oldalait, a különböző osztályok gyengeségeit kipuhatolva, socialis és politikai előítéleteken egyengetni, ferde irányokat útbaigazítani — szóval a társaság erkölcsi kinövéseit éles csipésekkel irtogatni... Ez volna földadata ama művészeti deszkázatoknak, mellyek a világot jelentik. Íróink e helyett vágató gyorsasággal népszínműveket gyártanak, mintha bizony a pór nép volna az, mellynek nevelőintézte színház.« Eötvös szándékát egészen kiforgatva és megnemértve azért dicséri a színművet, mert »iránya derek... Tendenciája t. i. megmutatni, hogy az egyenlőségi eszmék nem egyebet chimaeráknál, s hogy osztályok teljes összeolvadása — kiegyenlítéséről gondolkozni utópismus.«³²

Eötvös nem 1844-ben írta a darabot, hanem már 1840-ben. Odaadta a Nemzeti Színháznak, de nem került sor az előadására. Most, 1844-ben, mivel egy évkönyvben megjelent, s a figyelem felébredt iránta, a színház elővette a nála levő kéziratot és előadatta a vígjátékot. A *Honderű* cikkírója sajnálatát fejezi ki, hogy csak most ismerkedhetek meg e darabbal, mert: »ki adja vissza e három évet a nemzetnek, mellynek aesthetikai izlése annyit aljasult?«³³

Érdekes a vígjáték további sorsa. A *Honderű* nemcsak a népszínmű ellenében emeli magasra az *Éljen az egyenlőség*et, hanem később, 1846-ban Eötvös másik műve, *A falu jegyzője* ellen is fordítja. Ez érthető is. A két mű megszületése között 4 év telik el! A vígjátékban még nem szerepel a nép, Viola alakja; nem vetődik fel a jobbágykérdés. A darab újabb előadásával kapcsolatban a cikkíró így inti Eötvöst: »Vajha tenne félre a nemes báró minden hiába való erőfeszítést a célok fele, mellyek utópiát közelítők, smívelné inkább népünket azon az uton, melly nyitva áll a talentomnak — s melly legrövidebb, de legbiztosban is vezethet az ígért földjére.«³⁴

²⁶ *Pesti Divatlap*, 1845. I. 13. sz. 405. 1.

²⁷ *Pesti Divatlap*, 1846. I. 10. sz. 199. 1.

²⁸ *Honderű*, 1844. II. 16. sz. 271. 1.

²⁹ 1844. II. 73. sz. 321. 1.

³⁰ 1844. II. 20. sz.

³¹ 1844. II. 18. sz. 586. 1.

³² *Honderű*, 1844. II. 18. sz. 292—4. 1.

³³ 1844. II. 18. sz. 293—4. 1. november 2.

³⁴ 1846. II. 15. sz. 299. 1. okt. 13.

A népszínművek elleni erősebb, fokozottabb támadások 1847-ben élesednek ki újra, a Csikós előadásával kapcsolatban. Közben megjelenik *A Falu jegyzője*, s a viták most e regény körül bontakoznak ki.³⁵

II.

Viták A falu jegyzője körül

A *falu jegyzőjével* Eötvös a saját, már fent említett korábbi tanulmányaiban hangoztatott irodalmi elveit váltja valóra. Ő maga hangsúlyozta, hogy csak az az irodalom felel meg magas hivatásának, amely hatással van a nép, a társadalom életére. Azonban csak az az író hathat, ki »egészen benne él korában«, aki »megérti korát«. A színpadon már megjelentek hazai életet, hazai társadalmi problémákat tükröző darabok, de a regényirodalom még nem adott feleletet a kor nagy kérdéseire. 1845 elején egy kritikus az *Életképek*ben még szeméretet veti a regényíróknak, hogy »nem hazai, de idegen beszélyeket írnak«. ³⁶ Nem sokáig várat magára a kívánt regény. 1845 első felében megjelennek *A falu jegyzője* első füzetei. Március 11-én a *Honderű* már lelkesedve üdvözli e »ritka kitünőségű regény« első füzetét. ³⁷ Érdekes, hogy a későbbiek folyamán, azon kívül, hogy szeptember 30-án hírvül adja a regény utolsó, nyolcadik füzetének megjelenését, bár ígéri, óvatosságból nem tér vissza a regény elemzésére. Nem akarja Eötvöst, aki mögött társadalmi erők állnak, megtámadni, noha a regény irányával nem érthet egyet. A *Honderű* példáját követi a *Pesti Divatlap* is, mely szintén csak szűkszavúan a füzetek megjelenéséről ad hírt.

Az *Életképek* melegen üdvözli a regény első füzetének megjelenését : »Mi illy, a jelenkori életből vett, kitűzött nemes iránynyal bíró, korunk visszasságait, embereinek ferdeségeit tükröző regényektől állapotaink ohajtott jobbrafordulására nézve a legnagyobb hatást várjuk.«³⁸ — írja egy Vas Andor nevű kritikus, egyúttal a többi író is hasonló regények írására biztatva. Az *Életképek* pár hónappal később is irányregények közlésére hívja fel a politikai lapok figyelmét.³⁹

Azonban Eötvös regényét sem csak elismerő kritikák fogadják. Mint egy évvel előbb a népszínművek ellen, most e regény ellen is feltámad a reakciós kritika. A *Budapesti Híradó* még a teljes regény megjelenése előtt, a mű politikai iránya miatt kárhooztatja az író : »Sajnálni kell, hogy lelkes és értelmes szerzőnk a költőt politikai pártembernek alávetve, a fő érdekét a társaság alsó rétegeinek juttatja, mártiri koronával tüntetve fel, s a tűrő rény glóriájában minden aljasságot, midőn másfelül a kiválóbb állás emberei a nevetségnek, minden gyarlóság, rosszaság, sőt bűnnek képviselőivé tételnek. Az nem lehet, hogy a költészet megtartsa szűzeségét, ha politikai párt szolgálójának áll.«⁴⁰

Eötvös azonnal felel a *Pesti Hírlap*ban a névtelen cikkírónak, újságcikkben is hitet téve a maga írói elvei mellett : »a bírálat azon megjegyzésére pedig, hogy művemben a politikai emberről meg nem feledkeztem, csak azt tartom szükségesnek kijelenteni, miszerint én a meggyőződéstelenséget soha az író tulajdonai közé nem számítván, e vádat egész kiterjedésében elfogadom, kijelentvén, hogy munkámat bőven megjutalmazva tartandom, ha általam azon számos visszaéléseknek, melyek honfitársaim legnagyobb részét terhelik, megszüntetéséhez járultam, s hogy nincsen művészi dicsőség, melyért az ez iránt nyert meggyőződést becserelném.«⁴¹

A *Budapesti Híradó* pár nap múlva válaszol Eötvösnek. Kétségbevonja, hogy állapotainkat való színben tüntette fel, s kijelenti, hogy Eötvöst nem számlálja »szépirodalmunk legadományozottabb gyárapítói közé.«⁴²

A következő évben, 1846-ban a fentebb ismertetett *Honderű*-cikken kívül, mely az *Éljen az egyenlőséget* dicsérei *A falu jegyzője* rovására, még két kritikus foglalkozik e regénnyel. Kelmefni nyolc kötetből álló vezércikknek nevezi a művet (ezzel, ki nem mondva, Kossuth Széchenyi által megtámadott vezércikkeihez hasonlítva a regényt) és óvást tesz a tiszta költészet nevében azon állítás ellen, mintha a költészet, ha a kor érdekeitől különválk, akkor nem nemesitené az érzelmeket. Alapjában véve azonban célszerűnek tartja a regényt.⁴³ A másik bíráló, Henszlmann sikraszáll a művészet öncélúságáért, de szintén nem tör pácát

³⁵ Id. : Sötér : *Eötvös József*. Bp. 1953.

³⁶ 1845. I. 187. I.

³⁷ 1845. I. 20. sz. 199. I. márc. 11.

³⁸ 1845. 348. I. márc. 15.

³⁹ 1845. II. 57. I. júl. 12.

⁴⁰ 1845. jún. 8. 383. lap.

⁴¹ 1845. jún. 12. 385. I.

⁴² 1845. júl. 18.

⁴³ *Irodalmi Ór.* 1846. I. 10—11. sz.

az irányköltészet fölött, csak azt hangsúlyozza, hogy a regény költői hatásának ártott az irány túlnyomósága.⁴⁴

Elérkeztünk az 1846-os év végéhez. Mint láthatjuk, 1846-ban kicsit csendesült a vita. Élesebb polémiákra okot adó művek ez évben nem keletkeznek. A népszínművekről, *A falu jegyzőjéről* már ki-ki elmondta véleményét, ha egy-egy bírálatban még vissza is térnek reájuk. (Pl. Zerffy). Petőfiről, bár a *Felhők* korszaka után kezd már tisztázódni előtte a maga igazi költői programja, Zerffy még azt írja, hogy ő is »Goethevel tart, ki így énekel: Ein garstig Lied! pfuj, ein politisch Lied!⁴⁵ A szélszél azonban csak pillanatnyi. Vihar előtti csend. A kritikusok csak alkalomra várnak, hogy újabb, fokozottabb támadást indíthassanak a haladó, a »tettekkel való» akaró irodalom ellen.

III.

A forradalom előestéjén

1847 a legszenvedélyesebb viták éve. A látszólag nyugodt felszín alatt már érelődik a forradalom. A haladás igentelők már merészebb, tudatosabb hangon bírálják a régit, szolgálják a művészetet az új társadalom megteremtését. Petőfi a forradalmasító versek mellett ebben az évben írja az igazi költő hivatását megfogalmazó legjelentősebb verseit. Természetes, hogy az öncélú, a politikamentes művészet védői is fokozzák a harcot, szenvedélyesen védik a művészet »tisztaságát«. E célból az év elején új folyóirat is indul, a *Magyar Szépirodalmi Szemle*, mely ugyan a pártatlanságot tűzi zászlajára, valójában azonban a politikamentes művészeti irány legkomolyabb elvi fóruma. A *Szépirodalmi Szemle* így dicséri a *Honderű*: »Soha nem tudott a tömegnek szolgálni.⁴⁶

A reakciós irodalom két legszenvedélyesebb harcosa a *Honderű* és a *Budapesti Híradó*. Ez utóbbinak egy névtelen, magát $\times|\times$ jellel jelölő kritikus a félévig tartó cikksorozatban harcol a haladó irodalom ellen. A *Honderű* úgy ajánlja magát olvasóinak, mint »bizonyos irodalmi chiqu«, azaz Petőfiék elleni harc organuma:⁴⁷ »A *Honderű* jövőre sem fog a kormánynyal újat huzni, s vele a beletristica terén dacolni, s utópiái álomszerű tartalmatlan eszméket, mint egy impracticus politikából elvontakat a műformák alatt terjeszteni, hogy a tartalomnak rendszerint a forma harmóniáját feláldozza: hanem mint eddig, ugy ezen tul is szigorun s rendíthetetlenül küzden a vak előítélettel, mely még művészetben is a kárhozatos párt-hatalmskodást akarja meghonosítani.«

Ebben az évben már nemcsak egy-egy mű vált ki nagy vitát; a támadási felület már igen széles. A Petőfi által képviselt művészi irány már erőteljesen érezteti hatását.

A Csikós és a népszínművek elleni újabb támadás

Az év elején ismét egy népszínmű áll a támadások középpontjában: Szigligeti *Csikós* c. darabja. A *Honderű* és a *Budapesti Híradó* igen ellenségesen fogadja ezt, a korábbiaknál demokratikusabb népszínművet. Egyetlen dicsérő kritika a *Pesti Divatlapban* jelenik meg róla.⁴⁸ E folyóirat a szerző sikerültebb darabjai közé sorozza a színművet, és elismeréssel hangoztatja az író célját, aki e darabban — szerinte — a fővárosiak előtt be akarta bizonyítani, hogy »a mi csikós népünk mégsem oly romlott, mint némelyek képzelik, sőt becsületesebb, lovagiasabb, mint álműveltségű s erkölcsileg romlott uri rendünk egy része«. A cikk így fejeződik be: »Valóban ideje is már, hogy szegény, elnyomatott és sok tekintetben méltatlanul vádolt köz-népünknek ne csak az életben, de a színpadon is igazságot szolgáljassunk.«

A régi rend őrzői természetesen egészen másképpen fogadják e darabot.

A *Honderű* kritikus a hevesen tiltakozik az ilyen — szerinte népet megrontó — népszínmű ellen. »Mulattatás, mely a népek egy sem művelt tömegét a köteleesség, jog és törvényről, visszaszár nézetek által aljas vétkek bűnrészesévé — sőt a fejét felemelő aljasság és erkölcsi súlyedség csodálójává teszi — mindenesetre rendkívül vétkes és kárhóztató.«⁴⁹ A *Budapesti Híradó* kritikus felújítja a kiváltságos rend elleni izgatás vádját. Elítéli a *Csikóst*, mert »nemesek, urak ellen izgat«, mert »mosoly és könnyek közt bűnmérget csepegtet a nép szívébe.«⁵⁰ Gúnyosan teszi fel a kérdést: »Hogyan fordulhatna elő egy igazi népszínműben (?) egy *rosz*

⁴⁴ U. o., 1846. II. 1. sz. aug. 1. 1—16. l.

⁴⁵ *Honderű*, 1846. II. 22. sz. 421—2. l. dec. 1.

⁴⁶ 1847. II. 4. sz. 74. l. júl. 27.

⁴⁷ 1847. I. 22. sz. 438. l. jún. 1.

⁴⁸ 1847. I. 5. sz. 152—3. l. jan. 31.

⁴⁹ *Honderű*, 1847. I. 5. sz. jan. 2.

⁵⁰ 1847. III. 9. sz. 160. lap.

proletarius, aztán a született gazemberek volnának is, a mi honi költői igazságtételünk mégis úgy tud eligazítani mindent, hogy neki s nem másnak lesz igazsága. « A tisztá művészet nevében óvatot tesz a Csikós valjasan bárgyú mindennapisága » ellen.⁵¹

További színháztörténeti kutatás feladata felderíteni, hogyan fogadja a közönség e darabot. Valószínű, hogy a korábbi népszínművekhez hasonlóan ez is nagy közönségsikert arat. De kik alkotják a közönséget, legalább is annak egy részét, akiket e cikkírók féltenek a darab »urak ellen izgató« hatásától? A jobbágytömegek, a csikósok nem jutnak el a színházba, hozzájuk még nem juthat el az író szava. Valójában a pesti plebejus rétegek forradalmasodásától való félelem iratja e kritikákat.

A népszínmű esetleges társadalmi izgató hatásán kívül még más ok is szembefordítja a kritikusokat e népszínművel. A népies irány, a nép bevonulása az irodalomba egyre inkább tért hódít. Petőfi mellett e napokban támad új tehetséges írója a népiességnek: Arany János, kinek nevét a *Toldi* nagy sikere teszi egyik napról a másikra elismertté, híressé. Valószínű, hogy ekkor még nem közismertek Petőfi Aranyhoz írt szavai: »Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék...«, de érzik e tétel igazságát a kritikusok is. Félnék a néptől, ha az egyelőre még csak a színpadon jelenik is meg. A *Budapesti Híradó* kritikusa felkiált: »Csak őrizkedjünk olyl intézetet, minő nemzeti színpadunk, csikósok tanyájává súlyosztani!«⁵²

Hogy hasonló népszínművek írásától elvegyék az írók kedvét, a *Pesti Divatlap*, a *Honderü* és a *Budapesti Híradó* egyhangúan azt ajánlják, hogy a népszínműveket ne jutalmazták a pályaművek között,⁵³ vagy legalább is előre kisebb díjat állapítsanak meg számukra.⁵⁴ Jellemző a *Pesti Divatlap* elvi »szilárdságára«, hogy alig két héttel a *Csikóst* dicsérő kritika után már a népszínmű ellen fordul s májusban már a *Honderü*vel együtt ő is örül, hogy Szigligeti abba hagyta a népszínmű-írást s »komolyabb, becsebb« történelmi darabot ír.⁵⁵ (*Mátyás fia*). A *Honderü* abban látja a *Mátyás fia* érdemét, hogy benne »megmutatá Szigligeti úr; hogy lehet magyarokat igen jól, hűn és valóan rajzolni a nélkül, hogy mindig káromkodjanak, s zsíros bundában csámpáskodjanak«⁵⁶ — azaz, hogy abba hagyta a nép alakjainak, világának színrevitelét.

A népszínmű elleni kritikák májusban befejeződnek. Más kérdések, más művek felé fordul a figyelem.

Az irányköltészet kérdése és Petőfi Sándor

A *Magyar Szépirodalmi Szemle* mindjárt első számában foglalkozik *A Jalu jegyzőjével*. Pulszky vele kapcsolatban felveti az irányköltészet kérdését. A cikkíró már egy 1841-ben megjelent tanulmányában óvta az ifjabb nemzedéket a francia hatástól, ki nem mondva a Victor Hugo-i iránytól, a »párisi pezsgő mámortól«, s azt ajánlotta, hogy a »nemzet eredeti bélyege« iránt igyekezzenek tisztába jönni, nehogy »nemzeti nyugott típusunk« meghamisíttassék.⁵⁷ A *Szemle*-beli cikkben⁵⁸ elítéli *A Jalu jegyzőjét*, mert végcélja nem költészeti hatás volt, hanem politikai. Kijelenti, hogy az irányköltészet nem költészet többé. Január 24-én ismét visszatér a *Szemle* az irányköltészet kérdésére, újra leszögezve álláspontját: »a költészet nem eszöz, hanem cél.«⁵⁹ Elismerően ír a Shakespeare utáni angol írókról, akik »mindig elsőséget adának a tisztán emberi viszonyok tárgyalásának«, és nem igyekeztek műveik politikai színezete által izgatni, mivel az ilyenfajta »irányvegyítéket« nem tartották összeegyeztethetőnek a tisztult ízléssel. Fájdalommal állapítja meg, hogy az a visszaélés, hogy a művészetet eszközül használják fel politikai célra, nálunk fog legelőbb felvirágozni, mivel a közönség rendszerint a darabok azon helyeit tapsolja meg, mely valamiféle politikai tételt harsog le a színpadról.

A *Szemlének* Eötvös, ill. az irányköltészet feletti elvi kritikájára többen is válaszolnak. A *Budapesti Híradó* névtelen kritikusa júliusban e kritikát dicsérve zárja félévig tartó támadását a haladó irodalom ellen. Azonban e haladó irodalom képviselőinek tábora is hallatja szavát e kérdéssel kapcsolatban. Bélteki Kázmér, az *Életképek* kritikusa rámutat az irányköltészetéről szóló cikk következtetéseire és az irányköltészet mellé áll, mert »találunk-e az összes világköltészetben csak egy jelentékeny költői művet, melyben művészi irány, azaz: sikeres törekvés

⁵¹ 1847. márc. 28. 207. lap.

⁵² 1847. ápr. 8. 231—3. l.

⁵³ *Pesti Divatlap*, 1847. I. 7. sz. 195—6. I. febr. 14.

⁵⁴ *Budapesti Híradó*, 1847. ápr. 8. 231—3. l.

⁵⁵ *Pesti Divatlap*, 1847. I. 21. sz. 668—72. I. máj. 23.

⁵⁶ *Honderü*, 1847. I. 21. sz. 419. I. máj. 25.

⁵⁷ »Élet és művészet«. Athenaeum, 1841. II. 34. sz. 533—4. h.

⁵⁸ *Magyar Szépirodalmi Szemle*, 1847. I. sz. 3—9. I. jan. 3.

⁵⁹ *U. o.*, 1847. 4. sz. jan. 24. 49—53. és 63. l.

az eszményi igazat, jót és szépet ezen fogalmak különböző változataiban és ellentéteiben előállítani, kisebb nagyobb mértékben nem mutatkoznak?»⁶⁰

Jókai, aki júniusban veszi át az *Életképek* szerkesztését, kijelölve a lap irányát, szintén elutasítja az öncélú költészetet. »Az irodalom hivatása az igazság eszméit terjeszteni. Ezért nem értünk egyet azon irodalmi töredékekkel, mely, szűkkeblűségébe elfalazva, korlátai közé szokatott szellemével illy elveket mondat ki: a költészet maga magának cél, a költészetnek ne legyen iránya. — Mikor egy virágszál sem születik cél nélkül, mikor a széles mindenségben mindennek hatása, mindennek haszna van: épen a költészet, e minden virágok virága, élne-e azért, hogy viruljon és elhervadjon, mikor annyit tehet minden életkérdés eldöntése körül?»⁶¹

Bélteki és Jókai cikkeiben már a folyóirat, az *Életképek* köré tömörült »Fiatall Magyarországnak« hallatja hangját.

Még jelentősebbek azok a *Pesti Hírlapban* névtelenül megjelent, valószínűleg Csengery által írt cikkek, melyek a *Szemle* kritikájával szinte egy időben látnak napvilágot (Jan. 14, 17. és febr. 11-én).⁶²

Csengery megvédi Eötvös regényét, rámutat annak nagy társadalmi jelentőségére, és síkra száll a költészet társadalmi, politikai hivatásáért. »Mi nem tartjuk a művészetet valami, az élettől egészen különvált, s annyira fölötte álló dolognak, hogy vele erkölcsi vagy társadalmi viszonyok felvilágosítására élni szabad ne legyen; sőt erősen hisszük, hogy ki munkáiban a költői leírás és művészi formán kívül még egyéb célt magának ki nem tűz, nem érdemli, hogy művésznek tartassék... Oly korban, mint a miénk, midőn az egész emberi nem eszméi mintegy forradalomban vannak, midőn az, mi századokig kétségbe vonhatatlan igazságnak tartatott, kérdés alá vétetik, midőn minden osztály megtámadva érzi rég elfoglalt helyzetét, vagy sorsa javításán iparkodik egész erővel, midőn az egész társaságot egy nagy tengerkint mozgásba látjuk, s egy vésznek vagy dagálnak közeledtét sejtjük, melyben az egész emelkedni fog: oly korban... a művész sem maradhat szelid képzelmei körébe visszavonulva, közömbös, az általános mozgalomra nézve, melyet maga körül szemlél; nem főleg oly hazában, mint a miénk, mely természetesen kifejlődésében hátramaradva, ujjászületésének nagy munkájában egyetlen fiának közremunkálását sem nélkülözheti.«

Vajjon ebben a kiélesedett elvi harcban a forradalmi költészet legjelentősebb képviselője, Petőfi néma marad? Vessünk most egy pillantást arra, hogy Petőfi milyen választ ad a felmerült kérdésekre?

Az irányköltészetet támadó fentebb említett cikkek január elején és 24-én jelennek meg a *Szemle*ben. Önként adódik a feltevés, hogy *A XIX. század költői*, mely Petőfi 1847 januárjában írt legutolsó versei között van, e cikkek hatása alatt keletkezett. Az is segít alátámasztani e feltevést, hogy épp Eötvös regényével kapcsolatban merül fel újra az irányköltészet kérdése, azzal az íróval kapcsolatban, aki népszerűsíti s meg akarja valósítani a versben kifejezett költői programhoz nagyon hasonló Victor Hugo-i költői elveket, és aki maga is, Petőfi verséhez mondanivalójában nagyon hasonló költeményt írt az előző évben: *Kit nem hevít korának érzeménye, Szakítsa ketté lantja húrjait.* (*Én is szeretném*).

Petőfi e költeményében határozottan elutasítja az öncélú művészetet. A *Magyar Szépirodalmi Szemle* szerint az irányköltészet nem költészet többé. Petőfi szembeállítja ezzel a maga költői elvét: arra az íróra, ki csak saját fájdalmát, örömét dalolja, s nem népének vezetője is egyszersmind az új, igazságosabb életért folyó küzdelemben, az ilyen költőre nincs szükség. Sőtér István Eötvös-monográfiájában⁶³ egymás mellé állítja a két költeményt, megvilágítja egyszersmind a köztük lévő különbséget is. *A XIX. század költőinek* iránymutatása már sokkal forradalmibb, mint Eötvös verséé. A két író közti különbség tükröződik ebben.

Petőfi maga is írt már az előző évben költői programot adó verset: a *Csalogányok és pacsirtákat*, melyben kifejezte, hogy a költő feladata nem a multat, de a születő jövőt zengeni. E versben is benne van már csírájában *A XIX. század költőinek* mondanivalója, de az 1847 elején keletkezett vers már sokkal határozottabb, világosabban megfogalmazott állásfoglalás.

Petőfi ez a közvetlen költői reagálása a kritikusok által felvetett és támadott elvekre arra is fényt derít, hogy költői tudatosodásában, elvei határozott megfogalmazásában mennyire segíti és ösztönzi őt a saját költői programjával ellentétes esztétika 1847-ben megindult erőteljes támadása.

Ebben a kiélesedett irodalmi, elvi harcban, mikor a folyóiratok szinte egyhangúan a népért, a haladásért íródott irodalom ellen fordulnak, jól megérthetjük, mit jelent számára

⁶⁰ *Életképek*, 1847. I. 23. sz. 742. l. és 24. sz. 776. l.

⁶¹ *U. o.*, 1847. I. 23. sz. jun. 5. 747. l.

⁶² Bélteki és Csengery cikkeire nézve ld.: Sőtér: *Eötvös József*. Bp. 1953. 191—2. l.

⁶³ *Sőtér István: Eötvös József*: Bp. 1953. 242. l.

Arany János feltűnése, a barát, a harcostárs megtalálása, miért üdvözli februárban oly kitörő örömmel a *Toldi* íróját.

Petőfi még egy versével, a *Rongyos vitézekkel* foglal állást az »irányköltészet« mellett, élesen elhatárolva magát attól az irodalomtól, mely csak öncélú »művésziesség«, formaművészet. Már az Eötvös-regényt bírálók közül is többen látszólag tisztán művészi szempontból utasították vissza e művet. Ezekben a hónapokban a *Honderű* és a *Budapesti Szemle* Hiadort állítja Petőfivel szembe, mint nagyobb, igazibb művészt. A *Honderű* írja február elején a két költőről: »Gyémánt mindkettő. Egyik, mellyen még rajta csúng az anyaföld salakja; másik, melly művészek közé vetődött, s a közszerűnek minden újabb forgásával új tüzet — új fényugárt lövel ki.«⁶⁴ Ez ellen a szembeállítás ellen nemcsak a *Pesti Hírlap*, de még a *Magyar Szépirodalmi Szemle* is tiltakozik, leszállítva Hiadort arról a magas polcra, hová őt a két lap állította.⁶⁵

Hiador dicsérete mögött a népies, s a társadalmi hivatást teljesítő irodalom elleni gyűlölet húzódik meg. Nézzünk pár idézetet e magasztalásokból: »Magasan áll Hiador valamennyi nyers csárdadalmok fölött.«⁶⁶ Míg Petőfi műzsája keresztülhatolt borpincéken és »politikai rongyot« vet nyakába, Hiador a »legvalódiabb képviselője a *tiszta lírának*.«⁶⁷ »Magányában, távol a pártok zsurlódásaitól csupán csak hivatása és költészetének él.«⁶⁸

Petőfi verse még a Hiadossal való szembeállítás kezdetén keletkezik; mégis szinte felelet előre ezekre a cikkekre is:

*Föl tudnám én is öltöztetni
Szép rím — s mértékbe versemet . . .*

— de versei nem henyé ifjak. Tart az eszmék küzdelme; ő is részt vesz e harcban katonáival: verseivel:

*Csatázok verseimmel . . . egy-egy
Harcos legény minden dalom.*

Nem kérdi, hogy versei túlélik-e őt. Ha elhullnak is e csatában, a szabadságért haltak meg. Ez a vers is éles elutasítása az öncélú költészetnek s hittétel a harcos, »tettekbe váló« művészet mellett.

Támadások a »Fiatal Magyarország« ellen

Tavaszi folyamán erős, egységes támadás indul meg Petőfiék ellen, Petőfi, és a körje csoportosuló fiatal írók ellen. Az irodalmi életben erre az időre kialakul a két nagy tábor. A hivatalos kritika: az *Életképeken* kívül a jelentős folyóiratok: a *Szépirodalmi Szemle*, a *Honderű*, a *Budapesti Híradó*, a *Pesti Divatlap*, az öncélú irodalom hirdetői közös frontba tömörülnek. Elkeseredve tapasztalják, hogy már nemcsak egyes írók, hanem egész írói csoport áll velük szemben. Egy nagy írói csoport, melynek kezében júliustól kezdve már lap is van, az *Életképek*, hová Petőfi tömöríti a »Fiatal Magyarország« tagjait, »kik valódi szabadelvűek, nem szűkkeblűek, merészek, nagyot-akarakók, akik nem akarják a haza kopott bocskorát örökké foltozni, hogy legyen folt hátán folt, hanem tetőtől-talpig új ruhába akarják öltöztetni.«⁶⁹

Jellemző, hogy Petőfi védelmében e hónapokban csak Eötvös emel szót, szemére vetve a kritikusoknak, hogy »kritikánk eddig minden művet egészen idegen szempontból és szabályok szerint ítél meg.«⁷⁰ Megbírálja a kritikusokat, hogy még mindig Tieck és Schlegelék teóriái szerint ítélik meg eredeti magyar műveinket. Szontágh Gusztáv szintén megállapítja ugyan ebben az évben egy, a Kisfaludy Társaság számára készített Gregussról szóló bírálatában, hogy »a széptanban a német esztétikát magyar nyelven reprodukálva találom: a német esztétikát, amit most — 1847 — létezik, fény — s árnyék oldalával.«⁷¹ A német esztétika alapjain álló bírálat már régen is helytelen volt, még Kölcsey is felszólalt több alkalommal ellene, de most, 1847-ben már teljesen az irodalmi reakciót szolgálja, eszközzé válik a haladó, a forradalmat előkészítő irodalom ellen.

A *Honderű* júliusban így jellemzi Petőfiéket: »alig volt valaha szomorúbb, mondjuk ki: veszélyes irodalmunk állása, mint e percben. Egy szenvedélyrészeg csoport garázdál-

⁶⁴ *Honderű*, 1847. I. 6. sz. 108. I. febr. 9.

⁶⁵ *Pesti Hírlap*, ápr. 22. 260. l., *Magyar Szépirodalmi Szemle*, I. 257. I. (ápr. 18.) és II. 62. I. (jul. 25.)

⁶⁶ *Honderű*, 1847. I. 19. sz. 37—8. I. máj. 11.

⁶⁷ *Honderű*, 1847. I. 24. sz. 478—9. I. jun. 15.

⁶⁸ *Budapesti Híradó*, 1846. máj. 14. 326—7. I.

⁶⁹ Petőfi levele Arany Jánoshoz, 1847. aug. 17.

⁷⁰ *Pesti Hírlap*, 1847. május 14.

⁷¹ Mitrovics: *A magyar esztétikai irodalom története*. Bp. 1928. 131. l.

codik a tudomány és műveltség szent csarnokában, az ész és szellem niggactan bölcs szózata helyett az irodalmi tivornyázók durva kurjongatásai töltik el a boltíveket, megfertőztetve a tudomány oltárát, kioltva az ész világát. — Ifjak, kikben még a józan ítélőtehetség sincs kifejlve, még kevésbé az tanulmány és tapasztalás által kifejlesztik, ... kik nem bírnak több élettapasztalással, mint mennyit Pilvax úr életiskolájában és a komlókertben szerezhetni ... ez ifjak egy nemzet szellemi életének irányzóit tolatodnak föl.⁷² A fiatal Magyarország a Honderű egy másik kritikusa, Medve Imre szerint: »egy ferde műveltségű, tudatlan csoport, melynek fő ismertető jele a betyárság.«⁷³ Többször felhangzik ellenük a vád, hogy műveletlenek, éretlen műveikkel árasztják el a hírlapokat s csak azért zengenek »politikai frázisokat«, hogy tehetségtelenségüket elrejtse.⁷⁴ Petőfi is egy azok közül Severin szerint, ki tehetségét »az aljasság és póriasság alacsony csatlósává, sőt rabszolgájává süllyesztik.«⁷⁵

A kritikák fő oka, mint ezt a bírálatok többször be is vallják, az, hogy félnek a »tetté váló«, a politizáló irodalomtól, az új irodalom társadalmi hatásától. A Magyar Szépirodalmi Szemle írja a Tizek Társaságát bírálva: »legyen uralkodó a művészt az emberen a forma által ... Legyen az ember tisztán, szabadon a maga egyéniségével hozzáférhetetlen ortalomban, s ne bukkanjon elő minden szavában egy-egy bökö túlök, ne legyen az egész ember csupa seb vagy csupa könyök.«⁷⁶ Vahot Imre szemére veti a »pelyhes állú költőncöknek«, hogy »úgy döngetik az ország sorsát, mintha nemzeti létünk nagy intézője egyenesen rájuk bízta volna a honreformálás nehéz munkáját.«⁷⁷ A Honderű gúnyosan írja róluk: »szabadsághősöket játszanak«, s azt jósolja, hogy »a politizálás a művészetben meg fog szűnni, meg kell szűnnie.«⁷⁸ A Magyar Szépirodalmi Szemle szerint az a költő, aki valamely politikai oldalhoz csatlakozik, »megfélekedzett állásáról.«⁷⁹ A Honderű figyelmezteti az írókat, hogy a szépirodalomnak semmi dolga a politikával, »neki a szépnek ösvényén, nem pedig a politika meredek útjain kell járnia.«⁸⁰

A Budapesti Híradó névtelen kritikusa többször is tiltakozik a politizáló irodalom ellen. Felteszi a kérdést: »A szépség és phantasia széles, virághintett ösvénye van kijelölve a belletristicai sajtónak, miért akar erről le, és az anyagi positivitás tuskés pályájára lépni??« »Ha épen nem írjuk is egyenest alá azon német elvet: »a művészet a művészetért teremtett«, mégsem lehet helyeselni, hogy a művészet pártanná változzék át.«⁸¹ Szerinte, ha a fiatal költők igazi művészek volnának, »vonakodni fognának az önálló költőművészetet néhány elégtelenség szolgálatába adni.«⁸² Világosabban megfogalmazva: az igazi művészhöz méltatlan az elnyomottakért vívott harc.

Heinét, Goethét, és — Eötvöst állítják a kritikuskok a fiatal írőkkal szembe, az ő műveiket dicsérik Petőfiék rovására. Ez évben jelent meg Heine: *Atta Troll* c. műve. A Honderű boldogan köszönti, mint olyan művet, amely leszámol azokkal az írőkkel, kik kárhozzatják mindazon költőket, kik nem látnak mindent feketének az iszonyú rabszolgaság miatt, kik nem csacsognak mindjárt politikáról.⁸³ Zerffy üdvözli Heinét, mert »azon csöcsérelt ellen támadott, mely a világban olly borzasztó lármát üt, olly ocsmányul s minden magasb ösztön nélkül oltárt és státust felforgatni szeretne«, mert utálja »az undorító, zsiritatott szabadságrabszolgákat.«⁸⁴

Goethét az öncélú, tiszta költészet képviselőjeként állítja a magyar írók elé a Magyar Szépirodalmi Szemle. »Goethe sem a francia forradalom eszméjére, sem a német szabdságra, sem a júliusi napok utáni reményekre nem lelkesedett; — ő nyugodtan hagyá elvonulni maga mellett az időköt politikai változásokkal; s így képviselője a politikai befolyásoktól magát féltéken, gondosan és tisztán megtartó irodalomnak.«⁸⁵

Goethe neve nemcsak most, 1847-ben bukkan fel. Már az előző években is hivatkoztak a kritikuskok az ő költészetére, dicsérve vagy elutasítva művészi elveit. A Tudománytár 1842-ben egy Goethéről közölt fordításban azért dicséri a nagy német író, mert az nem akart a jelen politikai előküzdője lenni, s »hazafisága egy fiatal ember buzgóságával szűkölködék.« Az Athenaeum is foglalkozik 1842-ben Goethével. Heine nyomán írja Károly István: »Mondják, hogy Goethe munkái ékesítik Németországot, mint szép szobrok a kertet, de azok csak

⁷² Honderű, 1847. II. 2. sz. 33. I. jul. 13.

⁷³ U. o., 1847. II. 20. sz. 382. I. nov. 16.

⁷⁴ Budapesti Híradó, 1847. V. 7. 307. I.

⁷⁵ Honderű, 1847. II. 16. sz. 314. I. okt. 19.

⁷⁶ 1847. I. 21. sz. 336—7. I. máj. 23.

⁷⁷ Pesti Dívatlap, 1847. I. 24. sz. 748. I. jun. 13.

⁷⁸ Honderű, 1847. I. 16. sz. ápr. 20.

⁷⁹ 1847. II. 3. sz. jul. 18.

⁸⁰ Honderű, 1847. II. 6. sz. 114 I.

⁸¹ Budapesti Híradó, 1847. márc. 21. 188. I.

⁸² U. o., 1847. máj. 7. 309. I.

⁸³ Honderű, 1847. I. 16. sz. 316—7. I. ápr. 10.

⁸⁴ U. o., 1847. I. 21. sz. máj. 407—9. I.

⁸⁵ 1847. II. 20. sz. 310. I. nov. 14.

szobrok. Az ember halálig szerelmes beléjük, de terméketlenek. — Goethe költeményei tettet nem idéznek elő, mint Schilleréi.⁸⁶

1847-ben először a *Budapesti Híradó* állítja Goethét Petőfivel szembe, vitázva Eötvös Petőfiről szóló cikkével. Magasztalja Goethét, mert mindig politikaellenes maradt. Azzal kapcsolatban pedig, hogy Eötvös kiemelte Petőfi művészetének értékei közt Petőfi magyarságát, a cikkíró kijelenti: »nem a német elem jeles, kitűnő Goethében, hanem a *tiszta művészség*.«⁸⁷

E cikk kulcsot ad kezünkbe Petőfi Goethe ellen írt sorai megértéséhez. Az *Utí leveleket* olvasva, szinte megdöbbennek minket Petőfi kihívó szavai: »Az omnibuson, mely a vasúthoz visz, megnézem vajon mi olvasmányom lesz? s határtalan egek! mit kellett látnom? . . . Góthe Faustja volt zsebemben. Mit csináljak? kiálték föl magamban, mit csináljak, káromkodjam-e vagy elájuljak? — Tudod barátom, és ha nem tudod, hát tudd meg, hogy én Góthét nem szeretem, nem szívelhetem, utálok, undorodom tőle, mint a tejfölös tormától . . . Góthe szíve agyag volt, komisz agyag, nem egyéb . . . És nekem az ilyen fráter nem kell.« A továbbiakban azt írja, hogy Góthe óriás, de óriás szobor. »A jelen mint bálványt állja körül, de a jövőndő el fogja dönteni.«⁸⁸

Havas a kritikai kiadás jegyzetében Petőfi Goethe iránti ellenszenvét, felületes ítéletét Börne-hatással magyarázza, aki a Faust szerzőjét szintén érzéketlenséggel, szívtelen hidegséggel és közönnnyel vádolja és szemére veti, hogy a nép érdekében sohasem emelt szót. Valóban Börne véleménye hatással lehetett Petőfire, ismerhette azt, hisz Börne műve a reformkor ifjúság kedvelt olvasmánya volt. Az *Athenaeum* fentebb ismertetett cikke is szoborhoz hasonlítja Goethe műveit. Petőfi sorainak közvetlen kiváltó oka azonban feltétlenül az lehetett, hogy a reakciós kritika egy meghamisított, saját céljainak megfelelő Goethét akart kijátszani Petőfiéi, Petőfi költői iránya ellen. A *Budapesti Híradó* cikke pár héttel előbb jelenik meg. Petőfi nem említi meg a lap kritikáját, de sorai így is felelnek e cikkre, a támadásra. Ebben az időben már nem méltatja kritikussait arra, hogy személyesen, név szerint vitakozzék velük. Ha az *Utí levelekben* egy-egy elejtett szóval gúnyolja is őket, mikor költői elveit fogalmazza meg akár versben, akár prózai műben, felettük állva magabiztosan hirdeti saját állásfoglalását. Értzi, hogy azokat — az őt támadó kritikuskokat elmossa az idő; az ő elvei igazak, győzhetetlenek.

Heine és Goethe mellett Eötvöst is Petőfiék rovására emeli magasra a kritika ez évben. Severin, a *Honderű* kritikusa a »fiatal Magyarországgal« állítja őt szembe: Eötvös nemesítve adja vissza a valót. »Kívánatos volna, vajha több oly szellemeink volnának, mint Eötvös, kik a nyers, faragatlan prózaéletet félig-meddig tűrhetővé tennék, annyival inkább, minthogy egy nagy írói cliqu, mely »fiatal Magyarország« címével páváskodik, csoportosult össze, hogy a *poesis* a *poesisből* ebrudon kivesse. — A költészetnek ezek szerint mindig száraz próza-céljának kell lennie, nem a költészetért kell léteznie, hanem egyik vagy másik párt politico-fixa ideájának elősegítése végett.« A *falu jegyzőjét* és az *Éljen az egyenlőséget* példakép állítja a »Fiatal Magyarországi« írói elé. Dícsérettel említi, hogy Eötvös őrizkedett az aljasságtól, s figyelmezteti a fiatal írókat, hogy »lehet a költő igaz és ünnepet a nélkül, hogy a póriasság mély sötét örvényébe sülyednie kellene.«⁸⁹

Az a tény, hogy sor kerülhetett — ha az író szándékainak némi elferdítésével is, Eötvös és Petőfiék szembeállítására, mutatja, hogy a fejlődés Eötvöst is túlhaladta. Petőfiék már a forradalmat készítk elő . . .

A »nemzeti irodalom« elméletének kialakulása

Az a sürgős társadalmi változás szükségének igényével és forradalommal terhes állapot, amely Magyarországot jellemezte 1848 előtt, mindenkinek, hacsak túlzott, korlátozott osztály-önzés nem tette teljesen vakká, ráirányította szemét valamilyen, ha nem is forradalmi úton elkövetkező haladás szükségességére. Ugyanígy irodalmi téren is világossá vált — ezt az 1847-ben lefolyt irodalmi harcok is megmutatták — hogy a magát a kor kérdéseitől távoltartó irodalom már idejétmúlt, nem felelhet meg céljának, mivel csak egy elenyészően kis réteghez szólhat. A népköltészet, a népiesség térhódítása az irodalomban azok számára is, kik nem akartak oly forradalmi következtetést levonni belőle, mint Petőfi, feltette a kérdést: milyen szerepe is legyen irodalmunk továbbhaladásában e népies irányynak? Milyen legyen az az irodalom, mely nem őrzi konokul azt a régit, melynek alapjai már nagyon is inognak, de nem is válik »szélsőséges« módon a forradalom előkészítőjévé? A kettő közti valamiféle egyen-

⁸⁶ *Athenaeum*, 1842. II. 72. sz. 575 h.

⁸⁷ *Budapesti Híradó*, 1847. jun. 3. 374. l.

⁸⁸ *Utí levelek*. IX. július 6.

⁸⁹ *Honderű*, 1847. II. 4. sz. 73—4. l. jul. 27.

súlyt tartó középút megtalálását s kialakítását tekinti a *Magyar Szépirodalmi Szemle* feladatának. Az írók közül Aranyban véli feltalálni azt az író, ki képviselője lehetne ennek az útnak. A népiességnek kijelöli szerepét: nem cél, hanem lépcsőfok egy általános, *nemzeti* költészethez. Július 25-én, Aranyról írva fogalmazza meg először ezt a *Szemle* egyik cikk-írója: »Arany a népi és műveltebb költő tulajdonait a legfényesebb sikerrel tudá egyesíteni Toldijában. Mi hisszük, és valljuk, hogy mindennek, a mi magyar tollból ered, magán kell hordani eredeti bélyegét, a magyarságot.« A népköltészet szerepe abban van, hogy ezt segít elsajátítani. »A népiesség eszméje némely író előtt cél; nekünk pedig csak eszköz oly szép-irodalom előállítására, mely akkép fejezze ki nemzeti önségünket gondolataink világávan, legmagasb eszméinkkel együtt, mintha egy individuum volna az egész nemzet, azaz legyen a költészet sem uri, sem népi, hanem érthető s élvezhető közös jó mindennek, a kit ép elmével áldott meg isten.«⁹⁰

Arany maga két levélben is visszatér e cikk gondolataira. Szilágyihoz írja: »A *Szépirodalmi Szemle* pedig teljesen kimondja az én elvemet, melyre én a népies kezdet által készülök: legyen a költészet sem uri, sem népi, hanem érthető s élvezhető közös jó mindennek' s e cél elérésére csak a most divatos népies modoron keresztül juthatni az éret, népies, *for ever!*... Szeretem a *nemzeti* költészetet; a *népiesség* köntösjében még most: később majd *pusztán*.«⁹¹

Egy másik levelében Petőfinék a népköltészetéről vallott felfogásával kapcsolatban (»A népköltészet az igaz költészet«, stb...) írja: »Ezen óhajásra én is *ament* mondtam, de mégsem úgy értettem, hogy minden költő *tisztán* népköltő legyen... hanem úgy, hogy a költészet ne legyen olyan, milyenné az a legújabb időben, nemesült'. Legyen a költészet általános, nemzeti.«⁹²

A *Magyar Szépirodalmi Szemle* az 1847-es irodalmi harcok nyomán kialakult véleményét az év végén hosszabb tanulmány keretében fejt ki még egyszer, megfogalmazva a »nemzeti« költészet lényegét.⁹³

»A kérdésre, vajjon az irodalomnak a maradás vagy a haladás mellett kell-e lennie, kétségtelenül az a felelet, hogy a haladás mellett, — de csak bizonyos értelemben és megszorításokkal. Minden élet haladásban van... azonban nem akarjuk állítani, hogy minden előre irányzott mozgás épen előlépés legyen egyszersmind a *jóhoz*. S pedig annál kevésbbé, hogy minél sebesebb a mozgalom és fejlődés valamely nép életében, annál hasznosabban s jótékonyabban kelljen hatnia az irodalomra... Leghasználatosb volna az irodalomnak, mennyiben virágzása általában kül befolyásoktól függ, a politikai életnek folytonos, mérsékelt haladása.

A kérdésre: vajjon aristocratai vagy democratai-e az irodalom? azt viszonyozhatjuk: hogy van aristocratai, van democratai irodalom; ez azonban nem felelet azon föladvott kérdésre, melynek oda megy értelme: vajjon az irodalomnak magában, mivelta szerint ez vagy amaz iránya legyen-e? Az oly arisztocratai irodalom, melynek munkálkodó tanítványai s pártfogói csak előkelők és nagyok, mint az irodalomtörténet tanítja, nagyon könnyen piperébe, erőtett-, mesterséges, és üvegségbe esk; az udvari irodalom férgyet hordoz magában, s a gondolkozásmód szolgálása, bár nem fojthatja is el a lángészt, legalább legmerészebb, s legnemesebb röptét fogja gátolni és tisztaságát beszennyezni. Az ellentétes irányú irodalom más veszélyel fenyeget ellenben; kísértetbe jó valamint amaz az előkelők hiúságának és büszkeségének hódolni, hizelegni, úgy ez a nagy tömeg nemtelen hajlandóságainak, irigysége-, gyűlölségének, önzése s rosszlelkűségének tömjénezni, s így a szó teljes értelmében *pörnépi* irodalommal alacsonyulni. E két túlság közti kiengesztelő s közben járó a valódiilag *nemzeti* irodalom volna, azonban nem olyan, mely kirekesztőleg különösen a nép politikai eszméletét csiklandozná, hanem a mely sem az előkelők testi és szellemi kívánatainak, szükségégeinek kielégítését, sem az olvasó pörnép durva és aljas izlésének tömjénezését kirekesztőleg ne tűzné ki célul; mely a föllépés igénytelenségével, a magatartás és előadás egyszerűségével nemes törekvést és gondolkodást kötne össze, s megtestesítvén különféle alakban a nemzet törekvéseinek, érzése s gondolkodásának qu nttessentiáját, a legkülönbözőbb szellemeket, föltéve, hogy jeles gondolkozásúak s ép egészséggel bírjanak, öszpontosítaná.«

A »nemzeti irodalom« itt kifejtett nézete hatásában már tülmutat e koron. Arany ezen cikkek gondolataihoz nyúl vissza a 60-as években, mikor már a sokat dicsért népi alkotóerőt túlnyomórészt formateremtőnek, legfeljebb tárgy- és meseteremtőnek véli csak, s azt a megújító hatást is, amelyet a műköltészetre gyakorolhat, a forma, a stílus, az esztétikum vonalán keresi. 49 előtt még látta a népköltészetnek a népi élet valóságát feltáró funkcióját is, nemcsak a formateremtőt; 61-ben már a szépre törekvés jegyében megtagad mindennemű politikai-társadalmi funkciót az igazi költészettől, s valósággal lenézi a költői múból kifejehető

⁹⁰ *Magyar Szépirodalmi Szemle*, II. 4. sz. 62. i. jul. 25.

⁹¹ Levél Szilágyi Istvánhoz, 1847. szept. 6.

⁹² Levél Szász Károlyhoz, 1847. okt. 11.

⁹³ *Az irodalom jelentősége és befolyása az életre*. II. kötet. 20. sz. nov. 14.

nem esztétikai hatásokat. Ekkor már nem veszi át a nép szemléletét saját sorsáról (csak egy-két kései balladájában tér ide megint vissza), — hanem átveszi azt a bizonyos »népiesen naiv« szemléletet, naiv mesék és mondák élet- és történet szemléletét, s erre szűkíti le a népies-ség tartalmi elemeit.⁹⁴

A kritikai harcok megszűnése

1848 elején két cikkíró zárja le az előző évben kibontakozott nagy elvi harcot. Egressy elutasítja az öncélú művészetet, mert az nem méltó az emberhez, »e tan nem földi származású.«⁹⁵ És ugyanezekben a napokban még egyszer és utoljára kezébe veszi egy kritikus a tollat, hogy leszámoljon a »fiatal Magyarországgal«, a forradalmat előkészítő irodalommal. Medve Imre a *Honderűben* hosszabb cikksorozat keretében foglalkozik az irodalom akkori állapotával. Az utópista szocialista eszmék hatásának tulajdonítva a forradalmi irányt, elutasítja az új költészetet: »Irodalmunk . . . hogy divatos lehessen, a külföld kelméit rakja magára.«⁹⁶

Szomorúan állapítja meg, hogy irodalmunk nem sok dicsérnivalóval bír, mert a kor politikai iránya mételyezi meg az irodalomnak szánt csarnokokat. 1840 óta nem tűnt fel oly író, aki megütné a mértéket, kit ne az »émelygős kommunisztikus elvek« vezérelnének, kit »egyenesen a muzsák felkentjéül« lehetne tekinteni. Ezek az írók szerinte nem is szólhatnak a magyar szívhöz, mert kihalt belőlük minden tiszta érzélem, kegyelet.

De ez az elkésett támadás már nem talál visszhangra. Fellángol a forradalom és a szabadságharc tüze. Szavak helyébe tettek lépnek; esztétikai vitákra nincs idő.

Pár év múlva már más lapok, részben más emberek, egy újabb nemzedék folytatják e harcot . . .

*

Az 1840-es évek kritikusi, írói harca irodalmi téren a 48-as forradalom előjátéka volt. Minden írónak, kritikusnak feleletet kellett adnia arra a kérdésre, hogy az irodalomnak a haladás, vagy a maradás mellett kell-e állnia, hogy az íróknak haladó feleletet kell-e adniuk az égető korkérdésekre. A népszínművek nyomán kialakult és elkezdődött vita kezdetben a Kossuth elleni politikai hajsza irodalmi vetülete volt. Az irodalom teljes közelségbe került az éléhez; az irodalmi harcok a társadalmi erők harcát tükrözték. Petőfi nem egy műve e vitákra adott forradalmi felelet; a reakciós és haladó erők kritikai harca ösztönözte és segítette őt a maga költői programjának határozott, tiszta megfogalmazásában.

E kor irodalmi harcaiból merült fel az az állásfoglalás is, mely a későbbi évtizedek egyik legjelentősebb kérdése lesz; a »nemzeti irodalom« megteremtésének igénye, mely később oly nagy hatással van Arany irodalmi működésére, mely kihat az 50-es, 60-as évek irodalmi fejlődésére is.

*

Régi kor, régi emberek harcai elevenedtek meg előttünk végiglapozva az elsárgult újságokat. Tanulságosak azonban ezek a mi számunkra is. A vitákat akkor elnémitotta a forradalom, de a régi harcot száz év múlva újra végig kellett harcolni. Petőfinek a száz év előtti kérdésekre adott felelete a XX. század költői, a mi irodalmunk számára is kijelölte az utat:

*Előre hát mind aki költő
A néppel tűzön-vizen át!*

⁹⁴ A 60-as évek Aranyára nézve ld. Barta János: *Arany János*, Bp. 1953. 130—132. l.

⁹⁵ *Életképek*, 1848. I. 1. sz. 5. 1. jan. 2.

⁹⁶ *Honderű*, 1848. I. 1. sz. 2. 1. és 2. sz. 18. 1. jan. 8. és 15.